

نقد شبهه‌ی خاورشناسان درباره‌ی عدم اصالت قرآن

گروه پژوهشی علوم قرآنی

استاد راهنما: سرکار خانم توحیدی

نیره تاجیک

اعظم رحیمی

شکوفه چگینی

بی بی وحیده هاشمی

چکیده

مستشرقان به هدف زیر سؤال بردن اصالت قرآن، ادعا می‌کنند این کتاب فاقد نسخه مطابق وحی است که در زمان پیامبر(ص) تدوین شده‌باشد و با تکیه بر حافظه‌ی مسلمانان نگاشته‌شده، از این رو احتمال تحریف در آن زیاد و در نتیجه فاقد اصالت و اعتبار است.

این مقاله با تبیین لوازم، علت‌ها و دلایل این شبهه، درصدد پاسخ‌گویی برآمده است. دلیل اول شبهه‌ی خاورشناسان، اتکای جمع قرآن بر حافظه‌ها است و برای رد آن باید گفت: حفظ قرآن از تحریف بر سه پایه بوده است: ۱- حفظ در حافظه‌ها ۲- کتابت ۳- تواتر قرائت قرآن توضیح آنکه با استقرار طبقات قاریان اثبات می‌کنیم تعداد حافظان قرآن در هر عصر درحد تواتر بوده‌است. افزون بر این، شواهد تاریخی نشان می‌دهد که قرآن در چهار مرحله با تکیه بر حافظه‌ها جمع شده و هم‌زمان، آیات وحی در نسخه‌های فراوان نیز مکتوب گردید و حتی می‌توان گفت نگارش، پشتوانه‌ی محفوظات ذهنی بوده‌است. دلیل دوم خاورشناسان مکتوب نبودن قرآن در عصر نزول است که با قرآینی مثل تشویق پیامبر(ص) به کتابت، رواج نگارش قرآن در آن عصر، وجود کاتبان وحی و از همه مهم‌تر وجود نسخه‌ی اصلی وحی در خانه‌ی پیامبر(ص) این شبهه نیز رد می‌شود. دلیل سوم مستشرقان، ابتدایی بودن رسم‌الخط قرآن است، اما مطالعات تاریخی و خط‌شناسی نشان می‌دهد که خط عربی ریشه در خط هیروگلیف دارد که مربوط به تمدن کهن مصر و در نتیجه دارای ضابطه است. شایان ذکر می‌باشد که اثبات اصالت و عدم تحریف قرآن دارای دلایل عقلی و نقلی قوی بوده و محدود به شواهد تاریخی نیست.

واژگان کلیدی: شبهه، خاورشناس، اصالت قرآن، جمع قرآن، حفظ، تواتر.

واژه شناسی

توجه به مفهوم کلمات نخستین گام برای ورود به هر پژوهش علمی است.

۱. نقد: کلمه نقد در لغت به معنای «بهین چیزی برگزیدن»^۱ و نظر کردن در دراهم است تا سره را از ناسره بازشناسد. در اصطلاح عام سنجش و ارزیابی و حکم و داوری درباره‌ی امور است.^۲

در اصطلاح خاص، نقد عبارت از شرح معایب و محاسن مشخص، عملکرد، واقعه، خبر و نظر است.^۳ باید توجه داشت که مراد از نقد به معنای امروزی آن، بیشتر بیان پیام اثر و تعیین ارزش و اهمیت آن و روشن ساختن معنای آن است.^۴

۲. شبهه: در لغت یعنی اشتباه و امور مشتبه، امور مشکلی است که بعضی با بعضی دیگر شبیه است^۵ و بین آن‌ها در لفظ یا معنا به گونه‌ای تشابه است که از یکدیگر تشخیص داده نمی‌شوند.^۶

۳. «اصالت» مصدر از ریشه «اصل» به معنای اساس هر چیزی یا آن که بر او چیزی بنا می‌گردد، آمده است.^۷

«اصالت قرآن» به معنای آن است که قرآن کلام الهی بوده و دارای اصل و اساس وحیانی است؛ کلام بشری نیست و قرائت آن از طریق به حافظه سپردن قاریان قرآن و نگارش آن از ابتدا تاکنون به طور متواتر و نسل به نسل از سینه حافظان و استنساخ کاتبان به ما رسیده است.

^۱ تاج المصادر زوزنی، ص ۵ (به نقل از عبدالحسین زرین کوب، نقد ادبی، ص ۲۲).

^۲ عبدالحسین زرین کوب، نقد ادبی، ص ۲۷.

^۳ جعفر نکونام، روش تحقیق، ص ۲۱۳.

^۴ احمد سمعی (گیلانی)، نگارش و ویرایش، ص ۲۶.

^۵ این منظور، لسان العرب، ذیل ماده «شبهه»

^۶ راغب اصفهانی، حسین، مفردات فی غریب القرآن، ذیل ماده «شبهه».

^۷ حسن مصطفوی، التحقيق، ج ۱، ص ۹۴، ذیل ماده «اصل».

ضرورت:

چنانچه با رد شبهات خاورشناسان اثبات شود قرآن نازل شده بر پیامبر(ص)، از ابتدای نزول بر محور حفظ در سینه‌ها و حافظه‌ها و کتابت، میان مردم به صورت متواتر نقل شده و تا امروز به دست ما رسیده‌است و همواره کتابت همراه با حفظ و با تکیه بر آن بوده است، دیگر جایی برای شبهات جمع قرآن و تحریف آن باقی نمی‌ماند؛ به عبارت دیگر قرآنی که در صدر اسلام به صورت متواتر، میان مسلمانان سینه به سینه نقل می‌شد به طور دقیق همان بود که بر پیامبر(ص) نازل شد و همان قرآن بدون کم و کاست در نوشته‌ها مکتوب شد و کثرت نقل و حفظ و کثرت نسخه‌های مکتوب به گونه‌ای بود که امکان حذف یک حرف یا کلمه از قرآن وجود نداشت؛ زیرا بر هر کلمه‌ی قرآن هزاران حافظه نظارت می‌نمود و متن قرآن در صندوقچه‌ی سینه‌ی مسلمانان و به طور مکتوب در نسخه‌های قرآن محفوظ بود و هیچ فرد یا حکومتی قادر نبود چیزی از قرآن کم کرده یا بر آن بیفزاید؛ در نتیجه شبهاتی که در مورد جمع قرآن به هدف اثبات تحریف و خدشه بر قرآن و اسلام وارد می‌شود از اساس باطل می‌گردد.

تبیین شبهه

از میان مستشرقان، رژی بلاشر در مطالعات خود به این موضوع توجه وافر به خرج داده و کوشیده‌است با تکیه بر قرآن تاریخی، جمع قرآن در دوره رسالت و جمع و تدوین قرآن در دوره‌ی خلفای سه‌گانه را مورد مطالعه قرار دهد. او معتقد است قرآن در زمان پیامبر(ص) - باوجود نگارش‌های پراکنده - ماهیتی حافظه‌ای داشت و در واپسین سال‌های حیات پیامبر نگارش و تدوین قرآن به صورت جدی در دستورکار مسلمانان قرار گرفت؛ از این رو در آستانه‌ی رحلت پیامبر(ص) همه‌ی قرآن به صورت مکتوب وجود نداشت و آنچه به نگارش در آمده بود نیز با خطی بسیار ناقص نوشته‌شده بود و پس از آن نیز هرکدام از صحابه با صلاح دید و سلیقه‌ی خود مصحفی

برای خویش تهیه کردند. این مصاحف اختلافاتی با هم داشتند و پیدایش مصحف ابوبکر هم اقدامی در همین راستا بود سپس زمان عثمان توسط هیئتی ویژه از وابستگان عثمان و اشراف مکه، قرآنی تدوین شد که منعکس کننده منافع قومی قریش گردید.^۱

همچنین برخی گفته‌اند، قرآنی که امروز در دست است، فاقد نسخه‌ای مطابق با وحی است که با نظارت شخص محمد (ص) انجام یافته باشد و تاکنون دست‌نوشته‌ای نه از خود پیامبر(ص) و نه از هیچ یک از کاتبان یافت نشده است، حتی نسخه‌های خطی کهن از قرآن بسیار کم یابند و در تاریخ کتابتشان اختلاف است. درست است که برخی دانشمندان تکه‌هایی از نوشته‌های قرآنی بر روی پوست یا پاپیروس را مربوط به اواخر قرن اول یا نیمه-ی قرن دوم هجری دانسته‌اند؛ اما برخی دیگر، این تاریخ‌گذاری را رد کرده‌اند و تاکنون اتفاق نظری در این باره حاصل نشده است. افزون بر این، به دلیل پراکندگی و نامنجم بودن بیشتر نسخه‌های متقدم قرآن نمی‌توان چنین استنباط کرد که قرآن‌های اولیه، از نظر شکل، اندازه و محتوا به‌طور قطع مانند نسخه‌های بعد بوده‌اند.^۲

لوازم شبهه

طرح شبهات مستشرقان درباره‌ی قرآن، به طور معمول با انگیزه‌های منفی و پیش فرض های غلط همراه بوده و بیشتر، اعتبار و اصالت قرآن را نشانه می‌گیرد. رژی بلاشر و نولدکه با تکیه بر برخی قرائن تاریخی ادعا می‌کنند قرآن در زمان پیامبر اسلام (ص) به طور جدی جمع‌آوری نشده و بیشتر در حافظه‌های اعراب بدوی جا داشته و آنچه به‌طور محدود به نگارش درآمده، نیز با خطی ناقص و ابتدایی تدوین گشته بوده است.^۳

^۱ ر. ک: رژی بلاشر، در آستانه‌ی قرآن، ترجمه محمود رامیار، ص ۳۰-۸۰.

^۲ هارالد موتسکی، مقاله «جمع قرآن، بازنگری دیدگاه‌های غربی در پرتو پیشرفت‌های روش شناختی جدید»، ترجمه فروغ پارسا، مجله علوم حدیث، سال ۱۲، شماره‌ی دوم، ۱۳۸۶.

^۳ ر. ک: رژی بلاشر، در آستانه‌ی قرآن، ترجمه محمود رامیار، ص ۳۰-۸۰.

کتابنامه:

۱. ابن اثیر جزری، مبارک بن محمد، النهایه فی غریب الحدیث و الاثر، قم، مؤسسه مطبوعاتی، ۱۳۶۷.
۲. ابن جزری دمشقی، محمد بن محمد، النشر فی القراءات العشر، تصحیح علی محمد العنباع، دارالکتب العربی، بی‌جا، بی‌تا.
۳. ابن حجر عسقلانی، لسان المیزان، مؤسسه الاعلمی للمطبوعات، بیروت، ۱۹۷۱م.
۴. اخوان صراف، زهرا، مقاله‌ی «آسیب شناسی مطالعات قرآنی خاورشناسان»، مشکوه، بنیاد پژوهش‌های اسلامی آستان قدس رضوی، ش ۸۱، زمستان ۱۳۸۲.
۵. ابن منظور، لسان العرب، بیروت، دارالفکر، بی‌تا.
۶. اسکندرلو، محمدجواد، مستشرقان و تاریخ‌گذاری قرآن، پژوهشی در تاریخ گذاری قرآن از منظر خاورشناسان، چ ۱، قم، پژوهش‌های تفسیر و علوم قرآن، مرکز تحقیقات قرآن کریم المهدی (۱)، ۱۳۸۵.
۷. اطرش، محمداحمدسعید، تاریخ القراءات و القراء، چاپ اول، اسکندریه، انتشارات دارالایمان، ۲۰۱۱م.
۸. الامین، حسن، اعیان الشیعه، بیروت، دارالتعارف، ۱۴۰۶.
۹. ایازی، محمدعلی، مصحف امام علی (ع)، چ ۱، تهران، سازمان چاپ و انتشارات وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی، ۱۳۸۰ش.
۱۰. بخاری، محمد بن اسماعیل، الصحیح، دارالفکر، ۱۴۰۱، بی‌جا.
۱۱. بستانی، قاسم، مقدمه‌ای بر افراد و جمع قراءات قرآنی، چ ۱، قم، توحید، ۱۳۷۵.
۱۲. بلاشر، رژی، در آستانه‌ی قرآن، ترجمه: محمود رامیار، چ ۱، دفتر نشر فرهنگ اسلامی، ۱۳۶۲.

۱۳. جلالی نائینی، محمدرضا، تاریخ جمع قرآن کریم، با مقدمه احمد مهدوی دامغانی، چ ۱، تهران، سخن، ۱۳۸۴
۱۴. جوهری، اسماعیل بن حماد، الصحاح، امیری، ۱۳۶۸، بی‌جا.
۱۵. حجتی، محمدباقر، پژوهشی در تاریخ قرآن، چ ۱، ۱۳۶۰، چ ۵، ۱۳۶۸، دفتر نشر فرهنگ اسلامی،
۱۶. حرعاملی، محمد بن حسن، وسایل الشیعه، تصحیح عبدالرحیم ربانی شیرازی، بیروت: دارالاحیاء التراث العربی، ۱۴۰۳.
۱۷. حسینی زبیدی، مرتضی، تاج العروس من جواهر القاموس، بیروت، دار احیاء التراث العربی، ۱۳۸۵ق.
۱۸. خوئی، ابوالقاسم، البیان فی تفسیر القرآن، چ ۲، نجف، مطبعة الاداب، ۱۳۸۵.
۱۹. -----، البیان، ترجمه محمدصادق نجمی، هاشم هاشم‌زاده هریسی، تهران، وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی، سازمان چاپ و انتشارات، ۱۳۸۲.
۲۰. سجستانی، عبدالله بن ابی داود، المصاحف، دمشق، دارالتکون للنشر و التوزیع، ۲۰۰۴م.
۲۱. سمعی گیلانی، احمد، نگارش و ویرایش، تهران، سمت، ۱۳۸۳.
۲۲. سیوطی، جلال الدین، الاتقان فی علوم القرآن، تحقیق محمد ابوالفضل ابراهیم، بی‌جا، منشورات رضی-بیدار-عزیزی.
۲۳. -----، طبقات الحفاظ، چ ۲، بیروت، دارالکتب العلمیه، ۱۴۱۴ ه. ق.
۲۴. ذهبی، شمس الدین، معرفة القراء الکبار علی الطبقات و الاعصار، استانبول، مرکز الجوف الاسلامیه، ۱۴۱۶.
۲۵. راغب اصفهانی، حسین، مفردات فی غریب القرآن، المكتبة المرتضویه، ۱۳۶۲.

۲۶. رامیار، محمود، تاریخ قرآن، چ ۲، تهران، انتشارات امیرکبیر، ۱۳۶۲.
۲۷. ری‌شهری، محمد، میزان الحکمه، ترجمه حمیدرضا شفیعی، دارالحدیث، قم، ۱۴۱۶هـ.
۲۸. زرقانی، محمد‌العظیم، مناهل العرفان فی علوم القرآن، چ ۲، بیروت - لبنان، دار الکتب العربی، ۱۴۱۷.
۲۹. زرین کوب، عبدالحسین، نقد ادبی، تهران، نشر سخن، ۱۳۸۳.
۳۰. زمانی، محمدحسن، مستشرقان و قرآن، نقد و بررسی آراء مستشرقان درباره قرآن، قم: مؤسسه بوستان کتاب، ۱۳۸۵.
۳۱. زنجانی، ابوعبدالله، تاریخ قرآن، طهران، منظمه الاعلام اسلامی، ۱۴۰۴.
۳۲. صدوق، محمد بن علی، کمال الدین، اسلامی، تهران، ۱۳۹۵ق.
۳۳. طباطبایی، محمدحسین، قرآن در اسلام، طهران، دارالکتب الاسلامیه، ۱۳۵۰ش.
۳۴. -----، -----، تاریخ و روش تفسیر در قرآن به ضمیمه‌ی اعجاز قرآن، ناشر: بنیاد فرهنگی امام رضا (ع)، پخش: کتابخانه صدر.
۳۵. -----، -----، قرآن در اسلام، چ ۹، تهران، دارالکتب الاسلامیه، ۱۳۷۰ش.
۳۶. طبری، محمد بن جریر، تفسیر طبری، ترجمه: مترجمان، تهران، انتشارات توس، ۱۳۵۶.
۳۷. طریحی، فخرالدین، مجمع البحرین، چ ۲، تهران، انتشارات کتابفروشی مرتضوی، ۱۳۶۵.
۳۸. عسقلانی، ابن حجر، فتح الباری شرح صحیح البخاری، چ ۱، ریاض، مکتبه السلام، ۱۴۱۸ق.
۳۹. فراهیدی، خلیل بن احمد، کتاب العین، قم، انتشارات هجرت، ۱۴۱۱ق.
۴۰. فیض کاشانی، محسن، تفسیر الصافی، بیروت، مؤسسه الاعلمی للمطبوعات، بی تا.

۴۱. فیروزآبادی، مجدالدین محمد بن یعقوب، القاموس المحيط، چ ۱، بیروت، دارالحیاء التراث العربی، ۱۴۱۲ق.
۴۲. قمی، عباس، سفینه البحار، تهران، ۱۳۵۵.
۴۳. کراجکی، محمد بن علی، المكتبة المرتضویة، تهران، ۱۳۵۳.
۴۴. کلینی، محمد بن یعقوب، اصول الکافی، قم: دارالحديث، ۱۳۸۷ش.
۴۵. کورانی، علی، تدوین قرآن، ترجمه: مجدد عظیمی، چ ۱، تهران، سروش انتظار صدا و سیما، ۱۳۷۹.
۴۶. مجدّد عباسی، محمدمسعود، قراءات قرآنی از دیدگاه تشیع، بی‌جا، دفتر انتشارات اسلام، ۱۳۷۵.
۴۷. مجلسی، محمدباقر، بحارالانوار، بیروت، مؤسسه الوفاء، ۱۴۰۳.
۴۸. محیسن، محمّدسالم، معجم حفاظ القرآن عبرالتاریخ، چ ۱، بیروت، دارالجيل، ۱۴۱۲ه.ق.
۴۹. مرعشی، حسن، قاریان و حافظان ایرانی، تهران، خانه کتاب، ۱۳۸۸.
۵۰. مصطفوی، حسن، التحقیق فی کلمات القرآن الکریم، تهران، بنگاه ترجمه و نشر کتاب، ۱۳۶۰.
۵۱. مطیع الحافظ، محمد، القراءات کبار القراء من القرن الاول الهجرى حتى العصر الحاضر، دمشق، دارالفکر.
۵۲. معارف، مجید، درآمدی بر تاریخ قرآن، تهران، نبأ، ۱۳۸۳.
۵۳. معرفت، محمدهادی، تاریخ قرآن، تهران، سمت، ۱۳۷۹.
۵۴. -----، التمهید فی علوم القرآن، چ ۲، قم، مؤسسه النشر الاسلامی، ۱۴۱۵.
۵۵. -----، تلخیص التمهید، چ ۲، قم مؤسسه النشر الاسلامی، ۱۴۱۶ ق.
۵۶. ناصحیان، علی اصغر، علوم قرآنی در مکتب اهل بیت(ع)، چ ۱، انتشارات دانشگاه علوم اسلامی رضوی، ۱۳۸۹.

۵۷. نکونام، جعفر، روش تحقیق با تأکید منابع اسلامی، دانشگاه قم، ۱۳۸۹، ۱۳۸۶.
۵۸. نوری، میرزاحسین، مستدرک الوسایل، قم، مؤسسه آل البيت لاحیاء التراث، ۱۴۰۷.
۵۹. هارالد موتسکی، مقاله «جمع قرآن، بازنگری دیدگاه‌های غربی در پرتو پیشرفت های روش شناختی جدید»، ترجمه فروغ پارسا، مجله علوم حدیث، سال ۱۲، شماره دوم، ۱۳۸۶.

الحمد لله رب العالمین